

Priezvisko v humánno-geografickom výskume – príklad okresu Košice-okolie

Stela CSACHOVÁ

Abstract: *Surname as an object of human geography research is quite unique in Slovakia, notwithstanding few studies can be found in Czechia and Slovakia. The relation of surname – territory bridges geography, linguistics and genealogy together and gives a good example of interdisciplinary research. It also catches the attention of wide public, since people are obviously interested where people of the same surname live. The paper elaborates the current spatial distribution of most frequent surnames in the Košice-okolie district. The district of Košice-okolie rings the city of Košice and consists of 114 municipalities. We aim to find out what are the three most frequent surnames of inhabitants in each municipality and their shares. We work with the registry offices and local authorities in the district. Based on findings, we evaluate some historical, political and ethnic contexts of how surnames had been distributed over the territory. The district is diverse in surnames, with a strong Hungarian influence. Most of the territory is inhabited by the Slovaks whereas their surnames are mostly Hungarian. There is also a strong evidence of Roma minority and traces of German population in particular areas of the district.*

Keywords: *surname, human geography, genealogy, Košice-okolie district*

Úvod

Výskum priezvisk je v slovenskej humánnej geografii ojedinelý a nemá silnejšie teoreticko-metodologické ukotvenie. Napriek tomu priezvisko má potenciál byť zaujímavým objektom humánno-geografického výskumu, čo potvrdzuje Blich (1985), ktorý zdôrazňuje, že „jazykozemepisný výskum priezvisk má svoje opodstatnenie“. Geografický prístup výskumu priezvisk núka možnosti v samotnom etymologickom kontexte pôvodu priezviska vo vzťahu k miestu alebo distribúciu priezviska v čase a priestore či priestorové rozmiestnenie priezvisk, ktoré je determinované rôznymi historickými, demografickými a geografickými faktormi a na ich základe možno dokumentovať kultúrny vývoj daného miesta či regiónu. Priezvisko možno považovať za výraz historickej informácie, ktorá je v súčasnosti potlačená, no i napriek tomu vie zaujať širokú odbornú a laickú verejnosť. Ľudia sa prirodzene zaujímajú, kde a koľkí obyvatelia s tým istým priezviskom žijú.

Distribúcií priezvisk sa v česko-slovenskej geografickej komunite venoval Novotný (2013), ktorý mapoval populačnú štruktúru Česka pomocou rozmiestnenia priezvisk. Priezvisko považuje za kód populácie každého miesta a regiónu. Tvrdí, že drvivá väčšina priezvisk je územne koncentrovaná a tie najpočetnejšie sa prirodzene koncentrujú na rozsiahlejších územiach. Bucher (2010) mapoval priestorovú diferenciáciu krstných mien a priezvisk v Slovinsku. V zahraničnej literatúre (Longley et al. 2011, Cheshire and Longley 2011) sa na vyjadrenie frekvencie alebo opakovania rovnakého priezviska používa termín *isonymia* (*isonymy*), ktorá je definovaná ako pravdepodobnosť nájdenia rovnakého priezviska na rozličných miestach. Súvisí s Toblerovým zákonom geografie, ktorý hovorí, že blízke veci spolu súvisia viac ako veci vzdialené. Autori mapujú 41,6 miliónov obyvateľov a 828 131 priezvisk zapísaných vo volebných zoznamoch Veľkej Británie v roku 2001 s cieľom vytvoriť regióny priezvisk použitím multidimenzionálneho škálovania. Výsledkom je 20 klastrov – regiónov priezvisk, ktoré do istej miery korešpondujú s administratívnym členením na úrovni dištriktov. Existuje aj viacero štúdií, ktoré populárno-náučným spôsobom túto problematiku propagujú, napr. Novotný (2014) v Českom rozhlase alebo Klinda (2010) o environmentálnych priezviskách. Problematika priezvisk je vlastná aj genealógii a jazykovedám, o čom svedčia viaceré publikácie jazykovedcov, z dostupných možno spomenúť Majtána (1986, 2006) alebo Blichu (1985).

K voľne dostupným databázam na internete, kde možno získať informácie o tom, kde sa nachádzajú obyvatelia s konkrétnym priezviskom, patrí online slovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV na webovej stránke *juls.savba.sk*. Na webovej stránke *naseobce.sk* je možné u niektorých obcí po zadaní názvu zistiť súpis priezvisk v danej obci s kvantitatívnym vyjadrením. V Česku je k dispozícii webová stránka *kdejsme.cz* s aktualizovanou databázou údajov Ministerstva vnútra ČR a po zadaní konkrétneho priezviska sa graficky zobrazí mapa so znázornením lokality a počtom obyvateľov s daným priezviskom.

Príspevok, ktorý predkladáme, predstaví mapu najčastejších priezvisk obyvateľov obcí okresu Košice-okolie v roku 2015 použitím základných matematicko-štatistických metód. Cieľom výskumu je identifikovať a graficky sumarizovať najčastejšie priezviská v obciach okresu. Zistenia pochádzajú z údajov k roku 2015, v tejto etape sme sa neopierali o staršie záznamy matrik. Súpis priezvisk sme uskutočnili v spolupráci so študentmi 3. ročníka Ústavu geografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach v rámci Mapovacieho kurzu z humánnej geografie. Spolupracovali sme s matrikami, pod ktoré obce spadajú a s obecnými úradmi jednotlivých obcí. Obce Družstevná pri Hornáde, Kostol'any pri Hornáde a Čakanovce nám poskytli iba odhady, nie presné údaje.

História používania priezvisk

V slovnej zásobe každého národa tvoria priezviská samostatnú skupinu slov. Slovo priezvisko je odvodené od slova *prezývka* a začalo sa používať pre lepšie odlíšenie človeka vo verejnom styku na našom území od 18. storočia. Priezviská sú zbavené významu slova, z ktorého vznikli a sú dedičné po otcovi, po ktorom prechádzajú na ženu (resp. na manželku a deti). V súčasnosti je samozrejme možné a časté, že sa snúbenci dohodnú ako sa budú po svadbe volať.

Priezviská boli rozšírené v 16. storočí a na začiatku 17. storočia, čo potvrdzujú aj cirkevné nariadenia, ktoré sa týkali ich zapisovania v matrikách. O tom svedčí aj úryvok z matriky *Rituale Strigoniense* (Posonii 1625): „Farár nech zvlášť dbá na to, aby tak v knihách krstných, ako aj birmovaných, sobášených a zomrelých, vždy zaznamenal nielen krstné mená, ktorými ich tam osoby vo farnosti volajú, ale aj mená ich rodiny (Šimšiš 2004). V 18. storočí Jozef II. zaviedol významné opatrenia týkajúce aj tvorby používania priezvisk. Šimšiš (2004) uvádza, že cisár Jozef II. najskôr „v patente z 3. 2. 1776 zakázal svojvoľné zmeny mien v Haliči. Potom v Patente č. 591 z 1. 11. 1786 pre všetky nemecké územia vtedajšej habsburskej monarchie určil zákonné pravidlá pre odovzdanie rodinných mien, teda priezvisk manželiek od ich manželov a detí od ich otcov, čím sa zabráňovalo ich svojvoľnému pozmenovaniu. Uhorska sa týkalo nariadenie z 23. 7. 1787, ktorým sa židovskému obyvateľstvu prikazovalo prijať rodné krstné mená a dedičné druhé mená, teda priezviská.“ Týmto bol kodifikovaný dnešný spôsob pomenovania osôb dvoma menami – krstným menom a priezviskom. Vznik priezvisk je historický proces významne ovplyvnený aj administratívnymi zásahmi (Blicha 1985). V 19. storočí nastalo obdobie maďarizácie, počas ktorého došlo k silnému pomaďarčovaniu mien. Maďarizácia poznačovala prevažne rodiny z nižších a stredných vrstiev, ktoré boli do istej miery nútené prijať pomaďarčené priezvisko. V tomto období došlo k pravopisnej reforme, od ktorej sa datuje dnešná grafická podoba priezvisk.

Priezvisko možno istým spôsobom považovať za znak pôvodného obyvateľstva, i keď v súčasnosti nemá až taký význam ako v minulosti. Obyvatelia obcí boli výpoveďou regiónu, z ktorého pochádzali, či povolania, ktorému sa venovali. Ich priestorové rozšírenie svedčí o migráciách obyvateľov, ktoré prebiehali v migračných vlnách od druhej polovice 17. storočia, najmä v priebehu 18. storočia (Šoltés 2009). V dávnejšej minulosti to tak však nebolo. Obyvatelia mnohých dedín mali jedno, výrazne najpočetnejšie priezvisko. Obce, kde bolo málo priezvisk a ich častá frekvencia, svedčia zväčša o priestorovej izolácii obce, najčastejšie to boli koncové obce situované vo vyšších polohách. Naproti tomu aj populačne malé obce, situované na komunikačnej osi, mávajú mnoho priezvisk v menšej frekvencii, pretože je tu väčšia pravdepodobnosť migrácie či priženenia sa.

Klasifikácia priezvisk a najčastejšie priezviská na Slovensku

Priezviská majú niekoľko významov – miesto, kde vznikli, spoločenské prostredie, v ktorom sa vyvíjali a dobu, ktorou prešli. Pri zisťovaní pôvodu priezvisk napomáhajú najmä matriky. Často nie je jednoduché zistiť pôvod priezviska a motív pomenovania človeka daným priezviskom. Niektoré prie-

zviská vychádzajú z kmeňového slova alebo mena, avšak časom rôznou obmenou v priebehu vývinu priezviska alebo slova, z ktorého dané priezviska vznikli, stratili pre človeka svoj význam. V mnohých prípadoch sú to slová, ktoré sa už nepoužívajú kvôli zániku veci alebo povolania, ktoré pomenovali.

Priezvisko sa mnohokrát vyvinulo z krstných mien. Boli to prevažne slovanské mená, starozákonné alebo novozákonné mená, svetské mená alebo germánske mená. Na Slovensku sú v mnohých prípadoch toponymické priezviská, vzniknuté z názvu oblasti, v ktorej človek žil alebo z názvu obcí. Pri pomenovaní osôb ľudia čerpali aj z pomenovania práce alebo zamestnania, ktoré vykonávali. Najčastejším a najrozšírenejším spôsobom priradovania priezvisk boli okrem substantív aj apelatíva – priradené na základe vlastností a charakteristických čŕt človeka, napríklad Veselý, Smutný, Čierny, Bradatý a pod. Podrobnú klasifikáciu priezvisk ponúka vo svojej publikácii Beneš (1962), ktorý člení priezviská do viacerých kategórií:

- priezviská vzniknuté z krstných mien
- priezviská vzniknuté zo ženských mien, podľa miesta bydliska
- priezviská vzniknuté z národných a kmeňových mien
- priezviská z názvov živočíchov, rastlín a z názvov pre neživú prírodu
- priezviská podľa rodinných vzťahov
- priezviská vzniknuté z názvov vecí

Podľa informácií Ministerstva vnútra SR bolo v roku 2013 najčastejším priezviskom na Slovensku priezvisko Horváth/Horváthová. Toto priezvisko malo 17 691 mužov a 17 551 žien (spolu 35 242). Charakteristické je prevažne v okresoch Bratislava, Trnava, Nové Zámky, Dunajská Streda, Komárno a Rimavská Sobota. Druhým najčastejším priezviskom je Kováč/Kováčová s 29 892 nositeľmi. V poradí tretím najčastejším priezviskom je Varga/Vargová s 21 389 nositeľmi. Desiatku najfrekvencovanejších priezvisk na Slovensku zobrazuje „wordle – mračno slov“ (obr. 1) ako špecifická forma kartografického zobrazenia, v ktorom veľkosť písma zodpovedá absolútnemu počtu nositeľov daného priezviska.

Obr. 1. Najčastejšie priezviská v SR v roku 2013 vo forme wordle; zostavila autorka podľa vzoru Longley et al. (2011)

Najčastejšie priezviská obyvateľov obcí okresu Košice-okolie

Okres Košice-okolie bol zriadený pre potreby miestnej štátnej správy v roku 1996. Procesom decentralizácie administratívny význam okresov poklesol a v súčasnosti predstavuje skôr len štatistickú jednotku. Napriek tomu sa v rôznych agendách používa a vo vedomí obyvateľov má svoje pevné miesto. Územie okresu sa rozprestiera v Košickej kotline, pričom zo severozápadnej strany doň zasahuje pohorie Čierna hora. Hlavnými vodnými tokmi sú Hornád, Torysa, Bodva a Ida. Okres Košice-okolie administratívne pozostáva zo 114 obcí, z toho majú dve štatút mesta (Moldava nad Bodvou a Medzev). Je rozlohou druhým najväčším okresom SR s počtom obyvateľov 120 793 (rok 2015). Z kultúrno-historického hľadiska možno územie okresu Košice-okolie zaradiť do historického regiónu Abov, neskôr Abovsko-Turnianskej stolice, v ktorej tvorilo jej severnú časť. Niekoľko obcí v severnej časti súčasného okresu historicky patrilo do Šarišskej stolice (obce Kavečany – dnes mestská časť mesta Košice, Sokol, Budimír, Lemešany, Kecerovce). Hranica so Spišskou stolicou bola viac menej totožná

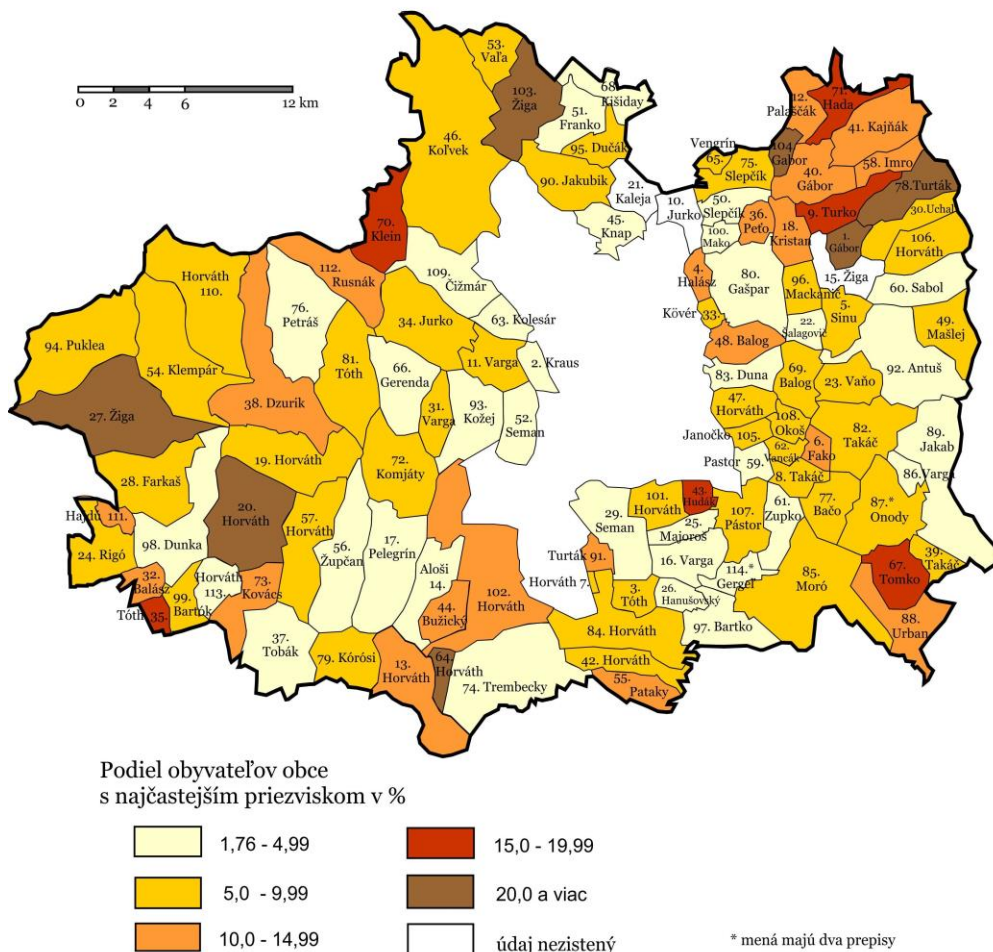
s vymedzením dnešného okresu. Národnostne bolo obyvateľstvo okresu zložené z obyvateľov slovenskej, maďarskej, nemeckej a rómskej národnosti. Obyvateľstvo slovenskej národnosti obývalo severnú časť historického územia a smerom na juh sa zmiešavalo s obyvateľstvom maďarskej národnosti. Maďarské obyvateľstvo žilo pozdĺž štátnej hranice s Maďarskom na juhozápade a juhovýchode od mesta Košice. Obyvateľstvo s nemeckou národnosťou, tzv. Mantáci, bolo charakteristické pre oblasť Medzeva, Vyšného Medzeva a Štósu. Okres je zároveň charakteristický vysokým podielom rómskeho etnika, najmä na východ od mesta Košice v obciach Vtáčkovce, Kecerovce, Čakanovce, Rankovce a i.

Historické udalosti v medzivojnovom období a období 2. svetovej vojny mali významný dopad na obyvateľstvo okresu, pretože ním prechádzala severná hranica stanovená Viedenskou arbitrážou z roku 1938. Národnostné zloženie obyvateľstva zohrávalo vtedy významnú rolu pri vytyčovaní nových štátnych hraníc (Gurňák 2008). Zo súčasného územia okresu Košice-okolie patrili do územia Maďarska upraveného 1. Viedenskou arbitrážou obce Hačava, Jasov, Hýľov, Vyšný Klátov, Košice, Kavečany, Ťahanovce, Sady nad Torysou, Olšovany, Ďurkov, Ruskov, Rákoš a Skároš. Zaujímavosťou sú obce Poproč a Zlatá Idka, v ktorých väčšinové slovenské obyvateľstvo žiadalo o pripojenie k Maďarsku, pretože zostali bez cestného spojenia s okolitým územím Slovenska (Gurňák 2008). Toto obdobie malo taktiež vplyv na verejný život, pomaďarčovanie priezvisk a ich zápis do matrik.

Náš výskum bol zameraný na zistenie najčastejších priezvisk v absolútnom a relatívnom počte vo všetkých 114 obciach okresu v roku 2015. Najčastejšie priezviská obyvateľov obcí okresu sú sumárne graficky znázornené na mape (obr. 2). Zaujímali nás prípady obcí, v ktorých viac ako 20 % obyvateľov má jedno priezvisko (tab. 1 a tab. 2). V študovanom okrese je ich 7 – Bačkovík, Drienovec, Hačava, Nižný Lánec, Rakovce, Vtáčkovce a Veľká Lodina. Tieto obce spája výrazný podiel obyvateľov rómskeho etnika. Najväčší podiel obyvateľov s tým istým priezviskom má obec Vtáčkovce, kde až 50,1 % obyvateľov (540 obyvateľov) sa volá priezviskom Gábor. Do kategórie obcí s 15 – 20 % podielom obyvateľov s tým istým priezviskom radíme 6 obcí – Opátka, Opiná, Boliarov, Kokšov-Bakša, Chorváty a Nový Salaš. Tieto obce majú buď výrazné zastúpenie rómskeho etnika alebo nízky počet obyvateľov. Najčastejším priezviskom v okrese je Horváth. Až v 14 obciach je najčastejším priezviskom (v týchto obciach sumárne 2381 obyvateľov). V štyroch obciach je druhým najčastejším priezviskom (ďalších 347 obyvateľov). Celkový počet obyvateľov s týmto priezviskom neuvádzame, keďže sme menšie podiely nezisťovali. Ako zaujímavý príklad regiónu s nemeckým osídlením uvádzame Medzev, kde, i keď v menších počtoch, no vždy sú prítomné nemecké priezviská ako Gedeon, Schürger, Antl, Bröstl, Schmiedt alebo Schmotzer (Gedeon, Bistika et al. 2013).

Tab. 1. Obce okresu Košice-okolie s najväčším a najmenším podielom najčastejšie sa vyskytujúceho priezviska

p. č.	obce s najväčším podielom najčastejšieho priezviska	podiel v %	obce s najmenším podielom najčastejšieho priezviska	podiel v %
1	Vtáčkovce (Gábor)	50,1	Kráľovce (Slepčík)	1,8
2	Nižný Lánec (Horváth)	32,9	Rozhanovce (Gašpar)	2,3
3	Rankovce (Turták)	28,8	Turňa nad Bodvou (Dunka)	2,5
4	Hačava (Žiga)	26,2	Kostoľany nad Hornádom (Knap)	2,5
5	Bačkovík (Gábor)	24,6	Obišovce (Kišiday)	2,6
6	Veľká Lodina (Žiga)	22,8	Novačany (Gerenda)	2,8
7	Drienovec (Horváth)	20,1	Kysak (Franko)	2,8
8	Boliarov (Turko)	19,4	Čaña (Varga)	2,9
9	Opátka (Klein)	18,5	Trstené pri Hornáde (Bartko)	3,1
10	Opiná (Hada)	16,3	Nižná Kamenica (Sabol)	3,2

Obr. 2. Najčastejšie priezviská obyvateľov obcí okresu Košice-okolie v roku 2015

Zoznam obcí s poradovým číslom na obrázku 2: 1-Bačkovík, 2-Baška, 3-Belža, 4-Beniakovce, 5-Bidovce, 6-Blažice, 7-Bočiar, 8-Bohdanovce, 9-Boliarov, 10-Budimír, 11-Bukovec, 12-Bunetice, 13-Buzica, 14-Cestice, 15-Čakanovce, 16-Čaňa, 17-Čečejozce, 18-Čižatice, 19-Debrať, 20-Drienovec, 21-Družstevná pri Hornáde, 22-Ďurďošik, 23-Ďurkov, 24-Dvorníky-Včeláre, 25-Geča, 26-Gyňov, 27-Hačava, 28-Háj, 29-Haniska, 30-Herľany, 31-Hodkovce, 32-Host'ovce, 33-Hrašovík, 34-Hýľov, 35-Chorváty, 36-Chrastné, 37-Janík, 38-Jasov, 39-Kalša, 40-Kecerovce, 41-Kecerovský Lipovec, 42-Kechnec, 43-Kokšov-Bakša, 44-Komaróvce, 45-Kostol'any nad Hornádom, 46-Košická Belá, 47-Košická Polianka, 48-Košické Olšany, 49-Košický Klečenov, 50-Kráľovce, 51-Kysak, 52-Malá Ida, 53-Malá Lodina, 54-Medzev, 55-Milhošť, 56-Mokrance, 57-Moldava nad Bodvou, 58-Mudrovce, 59-Nižná Hutka, 60-Nižná Kamenica, 61-Nižná Myšľa, 62-Nižný Čaj, 63-Nižný Klátov, 64-Nižný Lánec, 65-Nová Polhora, 66-Nováčany, 67-Nový Salaš, 68-Obišovce, 69-Oľšovany, 70-Opátka, 71-Opiná, 72-Paňovce, 73-Peder, 74-Perin-Chym, 75-Ploské, 76-Poproč, 77-Rákoš, 78-Rakovce, 79-Rešica, 80-Rozhanovce, 81-Rudník, 82-Ruskov, 83-Sady nad Torysou, 84-Seňa, 85-Skároš, 86-Slančík, 87-Slanec, 88-Slanská Huta, 89-Slanské Nové Mesto, 90-Sokol', 91-Sokol'any, 92-Svinica, 93-Šemša, 94-Štós, 95-Trebejov, 96-Trst'any, 97-Trstené pri Hornáde, 98-Turňa nad Bodvou, 99-Turmianska Nová Ves, 100-Vajkovce, 101-Valalíky, 102-Velká Ida, 103-Velká Lodina, 104-Vtáčkovce, 105-Vyšná Hutka, 106-Vyšná Kamenica, 107-Vyšná Myšľa, 108-Vyšný Čaj, 109-Vyšný Klátov, 110-Vyšný Medzev, 111-Zádiel, 112-Zlatá Idka, 113-Žarnov, 114-Ždaňa;

Tab. 2. *Obce okresu Košice-okolie s najväčším a najmenším počtom najčastejšie sa vyskytujúceho priezviska*

p. č.	obce s najvyšším počtom najčastejšieho priezviska	počet	obce s najnižším počtom najčastejšieho priezviska	počet
1	Moldava nad Bodvou (Horváth)	555	Slančík (Varga)	7
2	Vtáčkovce (Gábor)	540	Mudrovce (Imro)	10
3	Drienovec (Horváth)	428	Obišovce (Kišiday)	11
4	Kecerovce (Gábor)	413	Bunetice (Palaščák)	12
5	Veľká Ida (Horváth)	400	Trebejov (Dučák)	12
6	Jasov (Dzurik)	362	Kecerovský Lipovec (Kajňák)	13
7	Valaliky (Horváth)	346	Košický Klečenov (Mašlej)	13
8	Medzev (Klempár)	250	Vyšná Kamenica (Horváth)	13
9	Rankovce (Turták)	200	Háj (Farkas)	14
10	Kokšov – Bakša (Hudák)	180	Chorváty (Tóth)	15

Správne sme sa domnievali, že v skúmanom okrese je výrazný podiel priezvisk pôvodom maďarských. Ich prekladom zistíme, že ide o priezviská súvisiace s povoláním, národom či spoločenským postavením. Uvádzame niektoré z nich so slovenským prekladom: Horváth (Chorvát), Németh (Nemec), Tóth (Slovák), Kovács (kováč), Szabó (krajčír), Molnár (mlynár), Takács (tkáč), Juhász (bača), Meszáros (mäsiar), Halász (rybár), Fazekas (hrnčiar), Varga (obuvník), Herceg (vojvoda, princ), Nagy (veľký), Balogh (ľavák), Farkas (vlk).

K niektorým ďalším zaujímavým priezviskám:

- Priezvisko Pelegrín – najčastejšie priezvisko v obci Čečejevce (87 obyvateľov, 4,35 %). Priezvisko je talianskeho pôvodu, doslova pútnik (dokonca náboženský), možno skôr by vyhovovalo slovo „privandrovalec“ (vandrovka je vlastne putovanie).
- Najčastejšie priezviská s nemeckým pôvodom: Kraus (obec Baška, 17 obyvateľov, 4,6 %), Klein (obec Opátka, 17 obyvateľov, 18,5 %).
- Najčastejšie priezvisko s rusínskym pôvodom: Rusnák (obec Zlatá Idka, 45 obyvateľov, 11 %).
- Najčastejšie priezviská odvodené od krstného mena: Tomko (odvodené od Tomáš), podobne ako Šimko (Šimon), Janočko (Ján), Jurko (Juraj) či Peťo (Peter).

Charakter tohto výskumu by bolo vhodné rozšíriť o bohatšie historické a kultúrno-antropologické výskumy a zasadiť túto problematiku do etnických, religióznych či ďalších kontextov determinujúcich heterogenitu tohto územia. Po vzore Šoltésa (2009) bude pokračujúci výskum nasmerovaný na etnickú, konfesionálnu príslušnosť obyvateľstva a pluralitu priezvisk na území okresu Košice-okolie. Rovnako zaujímavé by bolo realizovať obdobný výskum v susediacich okresoch a retrospektívne diskutovať o faktoroch, ktoré mali najvýraznejší vplyv na etymologickú podobu súčasných priezvisk.

Záver

K osobným údajom každého z nás patrí meno a priezvisko. Sú historickou informáciou, zároveň kultúrnym znakom národa či regiónu a vždy zaujmú pozornosť širokej verejnosti. Väčšina priezvisk sa priestorovo koncentruje do oblastí pôvodu a ich nositelia majú spravidla podobný lingvistický, genetický, sociálny pôvod aj napriek rôznym socio-ekonomickým aspektom života, napr. migráciám (Longley et al. 2011, Cheshire and Longley 2011). Ľudia sa prirodzene zaujímajú, kde a v akom počte žijú obyvatelia s tým istým priezviskom a prostredníctvom týchto informácií objavujú súvislosti so svojím pôvodom.

Dedičné priezviská sa u nás vyvíjali postupne z prezývok, ktorými sa rozlišovali ľudia takého istého mena v obci. Priezvisko sa udržalo vplyvom urbárov, do ktorých vrchnosti zapisovali osoby, ich majetky a povinnosti poddaných. Mnohé priezviská zanikli, niektoré sa zachovali, mnohé sa používajú v pôvodnom pravopise alebo s grafickou úpravou. Zdrojom priezvisk sa stali remeslá, pôvod, podoba, fyzické či duševné vlastnosti v podobe substantív a apelatív. Slovenské priezviská vznikali v priebehu

niekoľkých storočí, od 14. do 18. storočia, najskôr u šľachty, neskôr u mešťanov a u slobodných sedliakov. Dnešná grafická podoba priezvisk sa datuje od polovice 19. storočia, kedy došlo k pravopisnej reforme.

Okres Košice-okolie je administratívnou jednotkou, ktorá vznikla v roku 1996 a k roku 2015 má 120 793 obyvateľov. V súčasných administratívnych hraniciach existoval v predošlom období pod názvom Košice-vídiok. V kontexte problematiky priezvisk ho možno sumárne charakterizovať nasledovne:

- V okrese nachádzame najčastejšie pôvodom maďarské a slovenské priezviská.
- Najpočetnejším priezviskom je Horváth. Je to pôvodom maďarské priezvisko so slovanským základom slova Chorvát. Je najčastejším priezviskom na Slovensku a v Chorvátsku a 4. najčastejším priezviskom v Maďarsku.
- V okrese sú výrazne zastúpené priezviská, ktoré sa viažu s rómskym etnikom.
- Veľké podiely jedného priezviska sú v súčasnosti typické pre obce s prevládajúcim rómskym obyvateľstvom (Vtáčkovce, Kecerovce, Bačkovík a ďalšie).
- Územím okresu prechádzala hranica Maďarska upraveného 1. Viedenskou arbitrážou v roku 1938 – 1945, čo ovplyvnilo maďarský prepis priezvisk.
- V okrese nachádzame aj priezviská z územia z nemeckým osídlením, ktoré už síce nepatria medzi najpočetnejšie, no sú v prvej desiatke, napr. v Medzevi priezviská Gedeon, Schürger, Antl, Bröstl, Schmiedt alebo Schmotzer.

Literatúra:

- BENEŠ, J. 1962: *O českých příjmeních*. Praha (Nakladatelství ČAV).
- BEŇUŠKOVÁ, Z. et al. 2005. *Tradičná kultúra regiónov Slovenska*. Bratislava (Vydavateľstvo SAV).
- BLICHA, M. 1985: K typologickej a jazykovednej charakteristike východoslovenských priezvisk. *Nové obzory*, 27, 221-228.
- BUCHER, S. 2010: Priestorová diferenciácia krstných mien a priezvisk v Slovinsku. *Geographia Cassoviensis*, 4(1), 28-32.
- CHESHIRE, J., LONGLEY, P. 2011: Spatial concentrations of surnames in Great Britain. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 21, 279-286.
- GEDEON, V., BISTIKA, V. et al. 2013: *Medzev – premeny mesta od založenia po dnešok*. Medzev (Mesto Medzev), 288 p.
- GURŇÁK, D. 2008: Geografia ako nástroj politiky – národnostné štatistiky a zmeny slovensko-maďarských hraníc v r. 1938-1939, *Geografické informácie*, 12, 251-260.
- KLINDA, J. 2010: Environmentálne mená a priezviská. *Enviromagazín*, 15(1), 32-33. Dostupné na <http://www.enviromagazín.sk/enviro2010/enviromc1/22_environmentalne.pdf>.
- LONGLEY, P. A., CHESHIRE, J., A., MATEOS, P. 2011: Creating a regional geography of Britain through the spatial analysis of surnames. *Geoforum*, 42, 506-516.
- MAJTÁN, M. 1986: Metódy a ciele štandardizovania geografického názvoslovía. *Kultúra slova*, 20(5), 144-150
- MAJTÁN, M. 2006: Exonymá v kartografii, mediálnej komunikácii a preklade. In Keníž, A. ed. *Letná škola prekladu: Medzikultúrny a medzipriestorový faktor v preklade – zborník prednášok*. Bratislava (AnaPress), 89-94.
- NOVOTNÝ, J. 2013: Největší Čech je Moravan Polášek. Mapování populační struktury Česka pomocí rozmístění příjmení. *Vesmír*, 92 (2), 88-91.
- NOVOTNÝ, J. 2014: Každé příjmení má svůj příběh, *Radiožurnál*, 19. 3. 2014.
- ŠIMŠIŠ, M. 2004: *Príručka ku genealogickému výskumu na Slovensku a v slovacikálnom zahraničí*, Martin (Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť).
- ŠOLTÉS, P. 2009: *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a Šariši*. Bratislava (Historický ústav SAV).

Za spoluprácu ďakujem študentom Ústavu geografie PF UPJŠ. Za podnetné pripomienky, ktoré boli zakomponované do textu príspevku, ďakujem doc. RNDr. Zdenkovi Hochmuthovi, CSc.

Surname in Human Geographical Research – Example of the Košice-okolie District

Stela CSACHOVÁ

Summary: *Today, each human is being given a first name and surname after they are born. Conceptually it is a cultural trait and a historical piece of information about the person, nation or a region they come from. The surname usually catches the attention of wide public since people are obviously interested in how many and where people of the same surname are. The concept of surnames dates back to the medieval times and their spread was connected with the need to register people paying taxes. The word surname is derived from the “byname” or “nickname” and naming people had firstly much to do with the outer features of looks or character. People were also named by their individual's occupation or area of residence. In the territory of Slovakia, the surnames had evolved mainly from the 14th to the 18th centuries, firstly in aristocratic families, later to citizens to register their property. The paper reveals the spatial distribution of most common surnames in the municipalities of the Košice-okolie district in 2015. It also tries to explain the cultural and political background that affected the current state. The Košice-okolie district can be in brevity summarised as follows:*

- *The most frequent surname is Horváth. The word root is originally Slavic and means a Croatian. It is also the most frequent surname in Slovakia, Croatia and ranks fourth in Hungary;*
- *The surnames are mostly of Hungarian and Slovak origins;*
- *The surnames of numerous Roma minority can be identified, mainly in the east and south part of the district;*
- *The surnames of German origin, although not among the most frequent rates, in the Medzevská pahorkatina uphill;*
- *Transcription of surnames to Hungarian was influenced by delimitation of border of First Vienna Arbitration in 1938. The city of Košice and a number of municipalities had become a part of Hungary to 1945.*

Tab. 1. *Municipalities of the Košice-okolie district with the highest and lowest rates of most frequent surname*

Tab. 2. *Municipalities of the Košice-okolie district with the largest and smallest numbers of most frequent surname*

Fig. 1. *Worldle of most frequent surnames in the Slovak Republic in 2013*

Fig. 2. *Most frequent surnames of inhabitants in the municipalities of the Košice-okolie district*

Adresa autorky:

RNDr. Stela Csachová, PhD.
Ústav geografie,
Prírodovedecká fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Jesenná 5, 040 01 Košice,
stela.csachova@upjs.sk